

פּוֹלֵיִן

אגדות מני קדם

פּוֹלֵיִן

פּוֹלֵיִן הַעֲדִינָה הַקְדוּמָה לְתוֹרָה וְלַתְּעוּדָה

לְמִיּוֹם סוּר אֲפָרִים מֵעַל יְהוּדָה.

סליחה לר' משה כ"ץ גראל מגולי פולין אב"ד דק"ק מיץ.

אנחנו לא ידענו, אך אבותינו ספרו לנו, איך באה גולת ישראל לארץ פולין.

ראו ישראל, שהצרות מתחדשות ובאות והרדיפות נמשכות והולכות והשעבוד גדול ומלכות הרשעה גזרת גזירה אחר גזירה וגלות אחר גלות עד שלא היתה להם תקומה לשונאיהם של ישראל – עמדו על דרכים וראו, ושאלו לנתיבות עולם: אי זו דרך הטוב ילכו בה ומצאו מרגוע לנפשם. נפל פתק מן השמים: לכו לפולניה!

ויבואו ארצה פולין ויתנו למלך הר־זהב, ויקבל אותם המלך בכבוד גדול. וה' רחם עליהם ויתן אותם לרחמים לפני המלך והשרים. ויתן להם המלך לשבת בכל ארצות ממלכתו, לסחור את הארץ לארכה ולרחבה ולעבוד את ה' כמשפט דתם, והמלך מגן בעדם מכל צר ואויב. וישכון ישראל בטח בפולין ימים רבים. וישלחו ידיהם במסחר ובכל מלאכת עבודה. וה' צוה אנום את הברכה ויברכם בארץ, ויצא לה שם בנזים. ויסחרו את הארצות מסביב ויצקו גם מטבעות בכתב קודש ובלשון עם הארץ. הלא המה המטבעות אשר עליהם יראה אריה יונק מימין ויביט אל שמאל ומשקה מלך פולסקי חרות על המטבע. או גם מְשֵׁה קָרֵל פּוֹלְסְקִי. פולנים יקראו למלך קרל.

ויהי בנסעם מפרנקן וימצאו הארץ יער צומח עצים, ועל כל עץ

מסכת אחת ממסכתות הש"ס חרות על העצים. הנה היער יער קִוֶּטְשִׁין, הלא הוא אצל לובלין. ויאמרו איש אל רעהו: הנה באנו אל ארץ אשר בה ישבו אבותינו מקדם לתורה ולתעודה.
 ודורשי רשומות אמרו: כי על-כן קרא שמה פולין, כי כה אמר ישראל בבואו אל הארץ: שהינין! לאמר פה גלין עד שנוכה לעלות לארץ-ישראל.
 אם קבלה היא—נקבלו

מְחֻלַּת הַמּוֹת

או

הַנְּאֻהִים וְהַנְּעִימִים

הַנְּאֻהִים וְהַנְּעִימִים בְּחִיָּהֶם וּבְמֹתָם לֹא נִכְדְּרוּ

שמואל ב, א' כ"ג

בירכתי ארץ פולין עירה קטנה שם יש, ובקצה העירה עומד בית-כנסת ישן נושן. ואצל בית-הכנסת גל, גל דליית על דל"ת, ועשבים יעלו עליו, עשבים אדומים וכהים. חופות לא יעמידו שם; קול מצהלות חתנים מחיפתם לא ישמע שם. וכל זרע אהרן הכהנים לא ידרכו על הגל ההוא עד היום הזה.

ולמה לא ידרכו כל זרע אהרן הכהנים על הגל ההוא וחופות מדוע לא יעמידו שם? — ספר אספר לכם!

בימים מקדם ישב בעיר ההוא גביר מופלג ונאמן רוח. ולגביר בת-יחידה, רכה וענוגה, יפה כחמה, ברה כלבנה. וכהגיעה עתה, עת דודים, וימצא לה הגביר היקר איש כלבבו: בחור מופלג בזורה וביראה. ויעש להם חופה כדת משה וישראל אצל בית-הכנסת הגדול אשר בעיר ברוב פאר והדר, כיד ה' הטובה עליו. סעודה גדולה הכין הגביר לעניי העיר והסביבה, ומנגנים קרא לרוב לשמח חזן וכלה, ואנשי השם וקיואי החזונה, שלמים וכן רבים, באו מכל הערים והכפרים, כמה פרסאות מסביב, לכל-לית בתו העדינה ולשפזל עם החזן המופלג בזורה ובחכמה. ומאשר יקרה בעיניו נפש בתו יחידתו, השתדל הגביר המרומם לעני ראש המדינה להזיר לה משי ושאר קשטי כלה ליום כלולותיה, כי בימים ההם היו אסורים לבוא בקהל, קהל ישראל קדושים, לפי תקנות היודים, באשר הם גורמים חורבן ושממות ומכלים מאונם של ישראל. וסופר הקהל אשר ידיו רב לו במליצה ושיר חבר בצרוף נאמן-הקהלה כתב נאה, אגרת הבקשה. וכאשר שלחו אל ראש המדינה כרגא דמלכא לפי הערכת ועד ארבע הארצות וגם את מנת המתנה אשר התנדבו מטוב לב עם כל אחיהם בני ישראל יושבי פולין לתת להגבירה אשת המלך: פנינים יקרות בכל שנה ושנה — שלחו את הכתב הנ"ל, והמזינו בכליון עינים להיתר והרשאה. אך ראש המדינה שלח אך אז ברכתו, ברכת מזל טוב, ובגדי כבוד ותפארת

לא הרשה אפילו לבת הגביר המרומם, „שלא לפרוץ גדר“. אנשי הגביר הורידו את ראשם בצער וכל הנשים, שאינן וקירובותיה, אמרו, שראוי לזעוק חמס לפני אלופי מנהיגי ועד ד' ארצות, כי מנע ממנה ראש המדינה משי וקשטי כלה ליום כלולותיה. אבל הגביר היקר שתק ולא אמר כלום, אך מהנשא ידו היה נפר שאין לבו שלם עם גזירת הפרנס. וירא אז בתו הרכה ואת צניעות יפיה ויאמר: בתי כלה נאה וחסודה גם בבגדים הפשוטים. אם משום בגדים אין דוחין חתונה, ואם משום נצחון – הלא לאלקים נצחונים. ולמלוי הלבנה עשה את החופה. ואת הבגדים היקרים, בגדי הנשי, צוה לחלל על מעות ונתן את המעות בעין יפה לצרכי צדקה ולהכנסת כלות עניות. והחתונה נעשתה ברוב פאר והדר כיד ה' הטובה עליי. הקיצור, מוליכין חתן וכלה תחת החופה. חשובי העיר פורסים סודר על ראשה ואומרים לה: אחותנו את היי לאלפי רבבה! והשושבינים מלבישים את החתן את הקיטל הלבן ונותנים אפר מקלה בראשו במקום הנחת תפילין. העין תעדה דמעותיה על ירושלים השרופה באש והלב מתעורר בתשובה לזכר יום המיתה. האבות והקרובים באים ומברכים חתן וכלה, ואנשי-צורה פורשים כפיהם ומתפללים שזוגם יעלה יפה.

ומיד מוליכים את החתן תחת החופה ומעמידים אותו פניו למזרח. הש"ץ מנגן כמנהג המקום, והשושבינות מוליכות את הכלה. השושבינים הולכים לקראתה, מתקרבים אליה וחוזרים לאחוריהם, עקב בצד גודל אל החופה, והשושבינות מוליכות את הכלה ומסבבות עמה את החתן ג' פעמים. החתן מניח ידו על אזנו ומנגן „השמים מספרים כבוד אל“. וכיון שהוא מגיע לפסוק „והוא כחתן יוצא מחופתו“ מיד הוא מרים קולו ביותר בנגון יפה נאד, וכל בעלי השיר יוצאים בשיר וכל הקהל הקודש עונה אחריו „ישיש כגבור לרוץ ארח“. הכלה הולכת, הכלה באה, הכלה עומדת לימין החתן. המברך מצדד עצמו ופניו למזרח ומברך חתן וכלה. אנשים, נשים וטף באים מכל רחוב ופנה לראות במזומטי חתן וכלה ולשמח החתן עם הכלה.

הם תחת החופה ועב קל התנשא מירכתי העיר. שם רוכב על סוסו דוהר; דוהר אל החופה. וישאו עיניהם ויראו, כי אליהם ירוץ על סוסו וקרובי המחותן אמרו אל המחותן:

אין זאת כי-אם שלח ראש המדינה שליח מיוחד להתיר בגדי כבוד ותפארת.

והגביר אמר:

עליה ראש המדינה אין זה. בפרוש כתב „שלא לפרוץ גדר“. ולא נתן רשות. אבל אם אלי האיש שלוח, אין זאת כי-אם שלח רב המדינה כתב „מורנו“ לחתן על ראש שמחתו. וידום.

וירא את בתו הענוגה העומדת לימין בנגילה החתן הרך ואת נוי יפיה, ויאמר בלבו: בתי הכלה נאה וחסודה אפילו בבגדים הפשוטים. אך מהנעת ידו היה נפר, שאין לבו שלם באמת עם גזירת הבגדים.

והחתן לוקח טבעת בימינו והכלה פושטת אצבעה. החתן משים את הטבעת על אצבעה ואומר: הרי את מקודשת לי! וכל העומדים עונים ואומרים: מזל טוב! מזל טוב! החתן משבר כוס זכוכית: זכר לחורבן! והקוראים יפנו אל מול בית הגביר.

בית הגביר לא רחוק הוא מבית-הכנסת. הנשים משלבות רגליהן ויוצאות במחולות, והאנשים עינין עומדים ומהכים לו לרוכב שיבוא. ודאי שליח הוא מאת רב המדינה להביא כתב מורנו לחתן הגביר היקר על ראש שמחתו. יבוא וירדו לבית השמחה עם החתן המוכתר בכתר תורה, להתענג בתענוגות בני-אדם ולהשתעשע על נעימות הדרשה שידרוש. ושתי נשים כשרות קופצות לתוך הבית, נוטלות שתי חלות-לחם קלועות להקביל פני חתן וכלה ומשלבות רגליהן ברקוד ומטפחות בחלותיהן בשמחה ובצהלה. אחת אומרת: חתן דומה למלך! ואחת אומרת: כלה נאה וחסודה! וכל הקרואים ואנשי-השם עונים אחריהן: כלה נאה וחסודה! חתן דומה למלך והנשים באות עד הכלה, מטפחות בחלותיהן ואומרות לה: מזל טוב, רבנית! מזל טוב, רבנית! וכל הקרואים ואנשי-השם עונים אחריהן: מזל טוב, רבנית! והכלה מורידה שתי עיניה הטהורות לארץ. מי זה בא רוכב על סוס? כצל סלע כבד ירבץ צלו בינה ובין החתן.

הרוכב בא עד מקום החופה ואנשי העיר הרדו לקראתו, כי ראו כי הפריץ הוא. המחוגנים פסקו משמחתם וישתחוו לו וידברו אליו דברי חן ורצון, והשעשעים הוציאו לפניו לחם דבש ויין ויאמרו אליו: שא נא אור פניך אלינו, אדון, וקח נא את ברכתנו אליך. גם בשר ודגים יש, משתה שמנים, כי חתונה לנו היום. הגביר היקר הזה משיא את בתו היחידה להבחור המופלג העומד לפניך בזה לאור באור פניך, אדון!

והפריץ לא שעה אליהם ואל דבריהם. וירא את הכלה הענוגה העומדת לימין העלם הרך וכמעט צנח מעל סוסו ארצה, כי הכה נוי יפיה את לבו ועורקי דמיו התבלבלו. נוע תנוע החרב כשכור והתנוודדה על מתניו, ותגע במסמרי הברזל, מסמרי נעליו. וייקץ הפריץ כגבר עברו יין. וינף את חרבו ויך את החתן וימיתו ואת הכלה שדד ויולך אותה הארמונה.

החתן נפל ארצה ובת-צחוק נוגה מרחפת על שפתיו. דומם יפשוט זרועותיו אל מול פני הכלה, לצאת במחול עמה. לחלוחית שמנה ומתוקה מחלחלת בתוך גרונו. עור צוארו התפניץ ומצוארו יז נצחו. הִכרת שחוק משפתיו ולשונו בין שפתיו נדחקה. ודומם ישא עיניו אל מול פני כלתו ואולם את כלתו לא יראה עוד. דמו קולח בעיניו וכלו מתבוסס בדמו.

החתן מת. לפני בית-הכנסת הגדול הוא מוטל מת. מצוארו יז דמו על לבנת בגדיו ועל בגדי חתונתו. הכלה איננה, כי לקח אותה הפריץ. צעקה הנערה ואין מושיע. כלונסאות החופה צנחו מידי השושבינים בחדרה וחרדת אלקים נפלה על שארית הפליטה.

מה לעשות?

ה' נתן וה' לקח!

לא לסעודת ארוסין באו, אלא להלוית המת באו.
כלונסאות החופה צנחו מידי השושבינים, והשושבינים הלכו מר בחמת רוחם ויביאו חציגא ומרא.

ויקומו ויקחו את הַגִּיטָה החתן ויקברו אותו. במקום אשר נשפך דמו שם אותו קברו אצל בית־הכנסת הגדול. ויקברו אותו בבגדיו, בגדי התונמו, ובקיטל־הלבן המלוכלכים בדם נעשו ובמגעליו להעלות חמה ולנקים נקם. והעפר המלוכלך בדם הפרו במרא וחציגא וקברו עמו. ותהי לו חופתו קברו וששנו תוגת עולם.

וילכו כל הלילה ויבכו. ויספדו לו ולכלתו ימים רבים.

אך גם כלתו לא האריכה ימים בארמון הפריץ, כי בצדקתה מאנה לשוב מאחרי ה' אלקי ישראל. ותלך שוממה, קודרת בלחץ יגונה. ובצאת הפריץ פעם אחת מארמונו לצוד ציד, ישבה אל החלון הצופה עליפני העירה, ותשקף אל ככר בית־הכנסת הגדול אשר שם היתה חופתה. ותזכור הסדי נעוריה, יום כלולותיה עמדה לימין החתן אצל בית־הכנסת הגדול. רוכב על סוסו דוהר; דוהר אל החופה. שליה רב המדינה להביא כתב מורנו. השושבינים מטפחים בידיהם וקוראים: חתן דומה למלך! והשושבינות מטפחות בחלותיהן וקוראות: מזל טוב, רבנית! והיא מורידה עיניה לארץ. מי זה רוכב על סוסו? כצל סלע כבד ירבץ על לבה! החופה מרתתת על ראשה וכלונסאותיה צונחים ארצה. ותכרע, כי נהפך עליה לבה.

וכעת מותה ותדברנה הנצבות עליה: הנה האדון בא מצידו, ולא ענתה, ולא שתה לבה. ותאמר: יניאו לבוש חופתי אשר לבשתי בבואי הנה. ויביאו לה את לבוש חופתה אשר לבשה בבואה הארמונה. ונתלבש אותה השפחה את הבגד, בגד חופתה. היא מתאמצת לקום ולצאת במחולות ויבוא הפריץ מצידו חמוץ בגדים מדם. וישלך את צידו בחרדה, כי נפחה נפשה ותמת. ויכרה לה הפריץ קבר בקברות אל נכר. וירדו עבדיו וכל אנשי הברו, וישאו אותה ויקברו אותה בקברות אל נכר.

ומדי לילה בלילה, בחצות הלילה, התרנגול קורא בשניה והכוכבים מתחלפים ברקיע דומם, קבר יפתח מקברות אל נכר ואשה עטופה תעל בסתר הלילה. תגלם בצעיף פניה מפחד השומרים בלילות, ותצעד ברב יגונה אל מול פני בית־הכנסת הגדול. שם יעל מקברו הבודד חתנה המת, אשר שפכו דמו תחת חופתו. בסתר הלילה יחשוף זרועות, יחבק כלמו אל לבו. ויחפו יחולו מחולת המות.

על־כן לא ידרכו כל זרע אהרן הכהנים על הגל הוא שם אצל בית־הכנסת הגדול וחופות לא יעמידו שם עד היום הזה.

בֵּית־הַכְּנֶסֶת הַגְּדוֹל

מָה רַב טוֹבְךָ אֲשֶׁר־צִפְנָתָ לִירְאֶיךָ

תהלים, פ"א כ"ו.

תינוקות של בית רבן משתעשעים היו יום של קיץ אחד אחר הצהרים בחצר בית רבן על ההר הגדול: במחבואים ובזקנה ודוב; בארבעים שודדים ובגימ"ל אחין; במלחמת דוד וגלית ובכהן משוחמלחמה, — עד שנתגזעו משעשועים אלו ונתנו לבם לבנות את בית-המקדש. אמרו: הרי אתמול תשעה באב היה, יום שהחריבו האויבים את הבית, הבה ונתחיל בבנינו.

מיד נתלהבו לבותיהם וקמטו מעיליהם למעלה ובדקו ציציותיהם אם כשרות הן, והתנו ביניהם שלא יהא, חס ושלום, שום שנאה, קנאה ותחרות ביניהם, שהרי לא נחרב המקדש באחזונה אלא בשביל שנאת-חנם שהיתה בישראל-והתחילו עוסקים בבנין. זה מביא כיס מלא טיט וזה פה מלא מיס; זה אבן וזה חצי לבנה. ועד שימצאו את השמיר הרי אפשר לחתוך את האבנים בשניהם. התפשטו על הקרקע וחסרו. מי באבן ומי באצבעותיו. ידיהם מלאות עבודה ופיהם מלא שיר:

אדיר הוא יבנה ביתו בקרוב; במהרה, במהרה בימינו בקרוב:
אל בנה, אל בנה, אל בנה ביתך בקרוב.

תינוק אחד, בנו של קובר מתים, אמר: הואיל ובית-המקדש עומד להבנות, הרי יבוא הגואל צדק וישני עפר יקיצו, הרי שוב לא יהא העולם צריך למצבות. ומסתמא לא יהא אביו מעכב בידו אפילו הוא נוטל כל האבנים המסתתות, שעומדות להעשות מצבות על קברי מתים. ותינוק אחד, בנו של הרב, הבטיח בהן צדקו להביא ספר גדול, גדול כגמרא, שבו ציור תבנית המקדש וכליו, כדי שיהיה להם דוגמא לבנין הבית. ולא עוד, אלא למחר הריהו מביא תיק כובע שפתו של אביו הרב, שטנחשת הוא, ואין לך יאה מזה לעשות הימנו מזבח נחשת.

עד שהם חופרים פגעו בחתיכה של עץ. הוסיפו וחסרו, מצאו כעין רעף של גג בקרקע. שמחו על המציאה והתחילו מושכים בכל כחם למעלה. הללו מצד זה והללו מצד זה; אלו ואלו קוראים בנגון: אנא ה' הושיעה נא יצא המלמד לקולם.

אמרו: רבי, רעף של גג מצאנו!

לא הספיק לגמור עד שמצאו עוד רעף.

ראה המלמד וכפף עצמו, בך בקרקע, כמה שידו מגעת, ומצא כמה רעפים מעורים זה בזה כעין לוחו של גג. אמר: סיעתא דשמיא ימות הגשמים ממשמשים ובאים והומין לי שמו ית' במה לתקן גג ביתי.

בינתים העריב היום, פנס המלמד תלמיזיו ושלחם לבתיהם, ועד שהגיע זמן מנחה יצא עם בני-ביתו לחטט בהר.

הפרו ומצאו רעפים על רעפים. הוסיפו וחסרו: רעפים על רעפים. אם אין מעשה כשפים כאן, אפשר גג של בית יש כאן לא היו ימים מועטים עד שנערו כל האשפה. נערו כל האשפה, ראו והנה גג גדול לפניהם.

נתקבצה כל העיר פלה לראות. אמרו: גג גדול כזה! גג גדול כזה! אין זה כי אם ארמון מתחת וזה גג הארמון! התחילו זכורים מעשה בפריץ אחד, שנתנה אשתו עיניה באחרים, כנס כל אוהביה ועשה להם משתה כיד הפריץ ועד שאכלו ושתו ונשתכרו צוה ייבדיו וסתמו כל החלונות והדלתות, פלו כלם ומתו בחניקה. חששו לגשת שם.

הגיע דבר-מלכות לחפור.

חפרו בהר סביב, סביב לגג. נתגלו כמה חלונות ססגוניים. הכירו שבית-תפלה הוא. גרשו את היהודים, כי אמרו אדמת קודש היא. ובבית-המדרש הישן, בין מנחה למעריב, אנחות ארפות נשמעות. מי יודע: אפשר בית-כנסת הוא. הרי מצינו בתשובות: „בוצץ הסמוכה לזלוביץ!“ משמע שזלוביץ גדולה היתה, ועיר ואם בישראל היתה, ואם גדולה היתה ועיר ואם בישראל היתה—איה בית-הכנסת הגדול שלה? מלבד מצבות הרבה אין סימן לישראל שהיו גרים כאן!

ובית-המדרש הישן כמה קטן הוא. התקרה נוטה ויורדת למטה, והקרקע הרובץ באשפה עולה מעלה מעלה. ובשעה שלבס של ישראל מתמלא רוממות אל — צר המקום ממש ליד המלאה, הפשוטה, הגדושה לתנות גדולתו ית'. השלחנות בלים והולכים, הצבה כמעט אכלה עש, כבר נוטלים הימנה אבק ליתן על-גבי המילה. גלמוד יעטוף ארון הקודש, הפרכת מרתחת על-פני הארון, פלה שרויה דמעות. ותאמי היונים, סוד כנסת ישראל, אשר על-פני הכפרת כבר נשרו כנפיהן. — ופרוטה לבדק הבית אין. הנה הימים הנוראים באים, בני העיר, בלי עיני-הרע, פרו וירבו, אסתקד לא מצאו להם מקום בבית-המדרש — השתא לא-כל-שכן.

ובהר חופרים וחופרים, ובנין נהדר מבצבץ ועולה. וכשחמתה של אלול זורחת על החלונות הססגוניים, הרי הם מנטפים כמה וכמה אורות נאים על-פני כל בריה ובריה. ימים קדומים — היכלות קדומים!

לא היו ימים מועטים עד שנחפר כל ההר מסביב.

נחפר כל ההר והבית עומד על תלו.

וימצאו את הפתח והנה הוא סגור. ויביאו את החרש ואת המסגר. וישלחו האנשים את ידם ואין דלת נפתחת. ויגשו לשבור את הדלת — כל כלי יוצר לא יצלח.

ומדי עמדם אצל הפתח שמעו קול יוצא מן הבית. ויאמרו: אין זה כי אם הנפש אשר לא נתנה לקבורה מיללת ככה. ויברחו על נפשם, פן תדבקם רוח רעה ומתו. וראו ליהודים לעשות את מלאכתם. ויבואו, וישמעו את הקול היוצא מן הבית והנה הקול — קול יעקב.

ויטו אזניהם ויקשיבו: מה טובו אהליך יעקב, משכנותיך ישראל! וכאשר נהנו ידיהם בשער, נפתח השער לפניהם.

ויבואו, וימצאו את בית-הכנסת הגדול. הלא הוא בית-הכנסת הגדול העומד שם עד היום הזה.

ובית-הכנסת - מנורות נחשת-קלל וברזל בו, וכיור נחשת וארון מלא ספרי-תורה. ותאמי יונה עליו ממעל וכנפי יונה נחפו בכסף. וסדור גדול מונח על הקבה כתוב הדור על קף צבי. והכל על מקומו בשלום, רק נר-התמיד היה סמוך לשקיעתו.

נפלאות שמש בית-מדרש הישן

הירמוּלָקָה שָׁלוֹ, הַטְּלִית וְעוֹד מְדַבֵּר אַחֵר

היאך נתגלגלה ישועה על ידם, והיאך לא ינום ולא יישן שומר ישראל,
בל אלה חברו יחד בזה המעשה

יִלְבְּשׁוּ שׁוֹטְנֵי פְלִמָּה וַיַּעֲטוּ כַּמְעִיל בְּשָׂתָם

תהלים, ק"ט כ"ט.

פעם אחת, במוצאי שבת קודש, אחר ההבדלה, קפל שמש בית-מדרש הישן את הטלית של הקדש לגנוזה לשבת הבאה. ויהי בעשותו כה וכה והנה נפלה טליתו מידו. ויכוף השמש להרימה מעל הארץ והנה נפלה הירמוּלָקָה מעל ראשו. ויכוף להרים את הירמוּלָקָה ותצנח הטלית מידו. ויהי בהרימו את הטלית חזרה ונפלה הירמוּלָקָה. כך היה הדבר חוזר ונשנה כמה וכמה פעמים.

ויפג לב השמש ויאמר: הלא דבר הוא.

וירא כי לבדו הוא ואין איש אתו בבית ה' ויירא. ויעזוב את טליתו ויצא החוצה.

וילך הלך ולכת הלאה עד כי עבר את בית-התפלה אשר לנוצרים. ויהי בעברו את בית-התפלה אשר לנוצרים וירא והנה אור בבית-התפלה. ויתפלא השמש מאד, כי אור שם לעת כזאת.

ויאמר בלבו: הלא חצות אינם עורכים; בסעודת „מלוא מלכה" אינם מקבים, מדוע ידלק האור?

וישתאה השמש בלבו, אך אמר: מה לי ולו. אם אור שם, ידלק עד שידעך. האין לי דאגה אחרת ודאגתי גם לזה. ויאמר לשוב הביתה.

הזקנה שלי, אמר בלבו, עיניה כלות לשמוע הבדלה ולהחל במלאכת השבוע; הילדים רעבים, צריכים לאכול קמעה ולישון כדי שישכימו לחדר, ואני חנני עומד ברהוב העיר ומפנה לבי לדברים בטלים, כאלו כבר הוצאתי את בתי הצעירה לאיש.

ויפן ללכת הביתה.

ויהי בלכתו וימצא שוטר בדרך. וינף השמש את מצנפתו וישתחו לו,
ויאמר אליו:

„השמת לבך, אדון, כי אור בבית-התפלה שלכם?”

ויאמר לו השוטר:

„יגער בך השטן, יהודי מצורע! מה לך ולבית תפלתנו? לך לאבדון
בשם כל הרוחות ואמור כי אנכי שלחתיך!”
ויבעט בו ברגלו וילך.

השמש נבהל וינס מעם פניו. ולבלתי ישקע בעצבות בתחלת השבוע
התחזק ושר מזמור שיר למוצאי שבת: המבדיל בין קודש לחול, חטאתינו
ימחול, זרענו וכספנו ירבה כחול, וכפוכבים בלילה. והשוטר שם פניו אל
בית-המרוח להפיג כעסו על כוס יין שרוף, כי לבו מר, כי העיר אותו
היהודי משנתו בעמדו לשמור על העיר.

השמש הלך לביתו והשוטר שם פניו אל בית-היין. ולנאי שלא יהיה
לעולם מה שאפשר היה להיות. לולי ה' שהיה לנו, אזי חיים בלעוננו.

השמש הולך לביתו והשוטר לבית-היין ואדון אחד עבר ברחוב
וישמע את דברי השמש בדברו אל השוטר. וישם את פניו אל בית-התפלה
ויתפלא גם-הוא, כי אור שם בבית-התפלה.

ויקרא אחרי השוטר:

„מדוע ידלק בבית-התפלה?”

ויען השוטר את האדון ויאמר:

„לא ידעתי, אדוני. הן על זאת יתפלא גם עבדך, כי אור שם בבית-
התפלה. כמעט דלגתי לראות מדוע ידלק האור ויבוא היהודי הארור ויעכבני.”

ויצו האדון את השוטר ללכת אתו. ויאמר:

„נסורה-נא ונראה מדוע ידלק האור!”

וילכו שניהם יחדו.

ויאמר האדון אל השוטר:

„נלכה למשרת בית-התפלה ונשאלה את פיו.”

ויבואו אל חדר משרת בית-התפלה ואין. ויבואו אל החצר ולא

מצאו.

המה באו עד בית-התפלה והשוטר אמר אל האדון:

„הביטה-נא בעד חור המנעול - הנה-נא איש יהודי גנב בבית-

התפלה.”

ויצעקו צעקה גדולה וישארו לשמור את הדלת.

ואנשים רבים נאספו לקול צעקתם. ויפתחו את הדלת בזוזה
ויבואו שם.

המה באו אל הבית פנימה והמה מצאו את ארגו הצדקה והנה שבור
הוא. ומכל כלי-הכסף וכלי-הזהב אשר היו בבית לא נשאר דבר, כי לקח
אותם הגנב.

והיהודי אשר ראו מבעד חור המנעול עודנו עומד. בלוי עוטה טלית

וירמולקה לראשו. ממקומו לא יזוז ומלה אין בפיו. ממקומו לא יזוז ושחוק ויחמים על שפתיו.

המה ראו את היהודי ואנשים מריינפש כתרוהו מסביב. ויתנפלו עליו בחמתיאף וזעם לעשות בו כלה.

אפס כל נכות רצה לא יצלחו עליו. כל הנוגע בו לא ינקה, כל הנוגע בו השיב אהור ימינו זבת דם ופצועה.

והיהודי יעמוד, ממקומו לא ימוש, מעטף בטלית והירמולקה על ראשו. לא ירגז תחתיו, לא יבקש סתרה. פה לו ולא יצעק, גוף ולא ירגיש, כאילו אבן דומם הוא, מעשה ידי אדם. ושחוק רחמים מרחף על לבו.

המה מכים והטלית נקרעה מעליו וגם הירמולקה נפלה מראשו. והנגז ראו כן תמהו, כי לא אדם הוא המכים אותו, כי אפס משיחם הוא. ויבער כאש אפם וחמתם בערה במ, כי נבלה עשה יהודי בנוצרים וגם שבר ארגז הצדקה וגם כלי הקודש גנב בכסף ובוהב ועל משיחם העטה חרפה.

ויהי כראותם את החרפה אשר עשו לפסל משיחם, ויבקשו לשלוח יד בכל היהודים אשר בעיר. כי נבלה עשה יהודי. אך אין בית ברחוב אשר שם יהודי, כי כלם פנו ישבו מעבר לנהר. מעשה שטן, כל מקום אשר תדרוך כף רגלך בו כאגם מלא שדים כן מלא יהודים, וכאשר לבך על העם הזה לערוף אותם ככלב, בירכתי שאול יסתירו השדים אותם או מי יודע איה.

ככה אמרה העדה הנועדה בבית־התפלה. ויבער כאש אפם וחמתם בערה במ.

והמתונים אמרו:

„אבל היהודי אשר עשה את הרעה הגדולה הזאת ודאי עודנו בבית־התפלה, נחבא אל הכלים. הן היה הבית סגור בבואנו ולא יכול עוד לצאת להסתר בין אחיו. הבה נבקשנו באחת הפנות ונמצאנו“.

ואנשים חפשו בכל הבית למצא את האיש. ויבקשו בכל הבית, ויבקשו בכל הפנות ולא מצאו. ויבקשו אחורי הבימה ואין; ויבקשו בתוך הבימה ולא מצאו. המה באו במחבואה והמה מצאו את משרת בית־התפלה מסתתר במחבואה. משרת בית־התפלה מסתתר במחבואה, והמחבואה מלאה כלי־כסף וכלי־זהב, כל כלי־השרת מבית־התפלה. והוא עומד עליהם להסתירם. אך נקל לשמור פרעושים בשק מגנבה.

ויסחבו אותו כחוב והכות, ויתנוהו אל בית־הסהר, ויכו אותו מכות רצה. הטעימו לו בעולם הזה מעין העולם הבא. ויודה על פשעו כי גנב וגם שם בכליו ויאמר, כי על־כן שם ירמולקה על ראש משיחם, טלית של יהודים העטהו, למען יאמרו, כי היהודים עשו זאת, ולא נדע, כי ידיו היו במעל הזה.

אבל מי צריך שיודה? מכות קבל, הכלים נמצאו, כסף הצדקה הושב.

הכל יודעים, כי אין יד ישראל במעל. אבל מה לעשות הלאה? הליכה כמעט שעבר, ראש האשמורת השלישית הגיע. תרנגול שנשאר לפליטה לאחר־שבת קורא, הפעמון משמיע על השבתון ואין עיף, ואין נוטה לישון. מחר יום שבתון הוא, בין כך ובין כך ילכו מחר לבית־המרוח ומה לי עכשיו ומה לי מחר. זרזים מקדימים, וילכו כאיש אחד לבית־המרוח, וישתו עד הבקר, וישכרו, וישירו מטוב לב, עד כי נבקעה הארץ לקולם.

ובהיות הבקר ואנשים מישראל קמו לעבודת הבקר וידעו את כל אשר נעשה. כי ישועות נעשו בארץ ובחסידי ה' נצלו בפעם הזאת מעלילת שקר. ויתפללו מטוב לב ובשמחה רבה.

ויקם גם המזוג להתפלל. וירא כי טליתו אין, כי לקח אותה גנב ואיננה. ויבקש בכל הבית ולא מצאה. והיה בעיניו לפלא. ויאמר:

מי גנב טליתי? יהודי? הרי יהודי יש לו טלית שלו ולמה לו טליתי? תאמר: גוי גנב טליתי? גוי? טלית למה לו? אלא על־כרחי: יהודי גנב טליתי. אם כן, היכן טליתי? — היכן טליתי? לגלג שר בית־התפלה ואמר:

„משה'קי, משה'קיו משור אין מפשיטים שני עורות וליהודי אחד אין שתי טליות. אלמלא גנב ישקה שלנו טליתך לא היינו מקדימים כל־כך לבוא אליך“.

הבין המזוג שיחתו, אבל מה תוסיף ומה תתן בינתו, אם הטלית איננה. הוא דואג וכמה יהודים באו לשוב על הישועה הגדולה אשר עשה להם אלהים ולברך על כוס יי"ש, וישאל טלית ויתפלל תפלה הטופה והארץ עמהם בישיבה על כוס יי"ש המשמח אלקים ואנשים. וזעיר שם, וזעיר שם קמו כמה ערלים, אשר כחם עוד אתם לעמוד על רגליהם, ויפלו אל סיעת הנלבבים. והשוטר איש שותה שכור מנעוריו העמיד את כובעו לפני השלחן הטהור אשר ישבו עליו היהודים למזוג לו כובעו יי"ש, כי היהודי הארוך יקטין מכוס לכוס כוסותיו. כמעט פשקת שפתיך לשתות והכוס ריקה, אין בה טפה. אך אין נעלב מלעג השוטר וקללותיו, שהרי סוף־סוף גוי טוב הוא ובעד כוס יי"ש וזנב דג של שבת לא יאמר לך מה תעשה אפילו אתה שופך כל מי שופכין בראש כל חוצות. ואלמלא מוראה של אשתו אף הוא היה חובק אשפתות מדי שתותו לשכרה פעמים בכל יום. גם השמש לא רעד ולא העמיד פנים כאילו מניף הוא את הירמולקה מעל ראשו לפני השוטר וגם הטלית לא צנחה מידו בשובו אל נהו צולע על רגליו מחמת טפה יתירה.

ימים רבים לא זזה הירמולקה מעל ראש השמש והטלית לא נפלה מידו. והמזוג קנה טלית אחרת, תחת הטלית אשר נגנבה ממנו, מעטרת בעטרה של כסף. גם ירמולקה חדשה קנה לו, כי—בינינו לבין עצמנו, לא היתה הירמולקה הנגנבה, אשר לא זזה מראשו מיום גיחו מבטן אמו, גם ביום גם בלילה, שוה אפילו פרוטה אחת, וכאשר השליכוה לאשפה לא האריכו בסעודתה החזירים רק כימים אחדים.

הקיצור:

המוזג מזוג את יינו השוטר נתן בכוס עינו
 וקנה ירמולקה חדשה; וכוסו מפיו לא משה.
 כל פועל און ונאל
 ושלום על ישראל

אור תורה

לא איברי לילה אלא לגירסא

ספרים.

קורולבקה עיר קטנה היא ככף איש ויושביה אך מעט המה. כלם שוכני בתי-חמר, יושבי דירות קטנות, צפופים כפופים בבתיים נמוכים שאינם דוחקים את רגלי השכינה חלילה. ואלמלי לא היה נשמע, חס ושלום, קולם של תינוקות של בית רבן מצפצפים בבתי-כנסיות ובבתי-מדרשות ואנחותיהם של ישראל על דאגת הפרנסה ועל על מסים וארנוניות, לא היה נכר, שכאן מקום ישוב הוא.

אבל בית אחד יש בקורולבקה ובית זה בית-מדות הוא. וגם עליה קטנה לבית. בית זה ביתו של רבי אשר-ברוך; רבי אשר-ברוך גביר העיר.

רבי אשר-ברוך – הון ועשר בביתו ותורתו בתוך מעיו. למדן הוא, מופלג בתורה ועזיר נכסין. תורה וגדולה במקום אחד. עליכן ביתו בית-מדות הוא, גבוה מכל בתי העיר, הגם שבעל-הבית כפוף הוא. כפוף מעל תורה. וזה משפט הבית:

למטה: החנות, בית-החורף ובית-הפשוט; ולמעלה בבית, בעליה, יושב רבי אשר-ברוך על התורה ועל העבודה ובתורתו יהגה יומם ולילה. אשתו, אשת-חיל היא, תעש בחפץ כפיה, תקנה ותמכור, תשא ותתן באמונה ומפרנסת את בניה בכבוד ומגדלתם לתורה ולחופה ולמעשים טובים. ובין קונה לקנה תשגיח על המשרתת אשר בבית. ורבי אשר-ברוך יושב לו בעליתו, על התורה ועל העבודה, להבלי הזמן לא יפנה ובמסחר לא יתערב כחם לישראל בימים ההם.

לילה לילה, כל הלילה, הריהו יושב לאור הנר, יושב ולומד. והנר אינו שקוע לא במנורת כסף ולא במנורת בדיל, לא בכלי חמר ולא בחזר שבשלחן, אלא זקוף הוא לבין אצבעותיו. התורה מתשת כחו של אדם ויצר של שנה קופץ על העמלים בתורה, גזירה שמא יישן, שמא יתנמנם – זקף הנר לבין אצבעותיו, אפילו נתנמנם, אפילו ישן, כיון שהגיעה שלהבתו לביו אצבעותיו, מיד הוא מתעורר וקם לעבודת הבורא.

וקורולבקה ספר היא; על הגבול היא יושבת. וכנהוג, כמה מעבירי-מס מצוים בה, שמעבירים שנים ממדינה למדינה. ממדינת רייסן

למדינת הקיר"ה. ובלילה, בשעה שכלתה רגל מן השוק ואין בני-אדם מצוים בשוק, יוצאים להם המעבירים ועוברים את הגבול וחוזרים משם, הם ושוריהם. לילה לילה הם עושים את מעשיהם, עושים במחשך מעשיהם, שלא ירגישו בהם המוכסנים ואנשיהם ושומרי-הגבול ושוטריהם. רק גרו של רבי אשר-ברוך, שמתנוצץ והולך מחלון בית עץ־תו, להם לעינים לנחותם הדרך העולה העירה. התורה הזאת גדולה היא, אין לה גבול. לילה לילה, כל הלילה, יושב רבי אשר-ברוך על התורה ועל העבודה, לא יתן שנת לעיניו ועוסק בדברי תורה. אך גם יצר לב האדם לא ישבות לעולם; רחבה מני שאול חמדת הקנינים המדמים ולילה לילה, כל לילה, יוצאים מעבירי-מכס, עוברים את הגבול ומנהיגים את הבהמות. כך נהוג מכמה שנים. הוא מעריב והם מעריבים.

החשיך היום – קם רבי אשר-ברוך מִשְׁנָה חטופה של צהרים, הולך לבית-הכנסת ומתפלל מנחה ומעריב. גמר תפלתו, חוזר לביתו, טועם קמעה, שותה קמעה, להשלים מאה ברכות ביום ולחזק לבו לתורה, מקנח שתי עיניו במטלית הרטבה ועולה לעץ־תו, ואשתו מעלה לפניו קב נרות להאיר לו הלילה לתורתו ית'. ובאותה שעה יוצאים מעבירי-מכס, מתחלקים כתות כתות, חבורות חבורות. הללו הולכים אל שוטרי הגבול, לשתות עמהם כוס יין שרוף ולהביא אותם מתוך שתיה לידי שנה; והללו הולכים לבתיהם וכורכים רגליהם בקש ובסמרטוטים ושפין את פתם בשום, שיתחממו מעיהם, יוצאים לעבודתם.

כך היה הדבר נהוג כמה שנים.

רבי אשר-ברוך הזקין, תורתו לא הזניח. ככחו אז כחו עתה. לא איברי לילה אלא לגירסא. לכאורה מקצת שנוי נעשה, שהתחילה אשתו חוזרת אחר נרות צנומים דוקא. אמרה: אשר-ברוך שלי, יחיה, ידיו כבדו מזקן, אצבעותיו התחילו מרטטות, שמא אינן סובלות את הנרות הגסים. אבל בעצם אין שנוי. רבי אשר-ברוך הוא רבי אשר-ברוך והאור – אור. וכשם שהיה מאיר והולך עד עכשיו, כך הריהו הולך ומאיר עכשיו. לילה לילה, כל הלילה, הוא יושב ולומד ועוברי על גבול עושים את מעשיהם: משתקים לכאורה את שוטרי הגבול ועוברים את הגבול, חוזרים להם לעיר ומנהיגים שוריהם לאורו.

אך לא לעולם הסין!

פקודת כל האדם יפקד על כל אדם, וכמות כל האדם מת גט רבי אשר-ברוך.

רבי אשר-ברוך מת ושבק חיים לכל-חי זקן ושבע ימים. לילה לילה, כל הלילה, היה יושב ועוסק בתורה. לא פסק פומיה מגירסא. לא פסק פומיה עד יום מותו.

אבל ליל של פטירתו לא היה יכול לעסוק בדברי תורה. גברה עליו

מחלתו ויטל כח גפשו. הורידוהו לבית־החרף והשכיבוהו במטה. לא היה לומר, לא היה נרו דולק. היו המעבירים הולכים – לא היו יודעים לאן הם הולכים. תעו כל הלילה, עיר מושבם לא מצאו. תעו כל הלילה עד אור הבקר.

הבקר אור – הבחינו בין מקום למקום. הכירו את הדרך אשר עליהם לילך – והלכו. הלכו וחזרו.

חזרו – קפץ עליהם רגזו של אדוניהם וצעק: ישתרבבו מעיכם מחוץ לסבוריכם, גנבים ארורים! במה עסקתם כל הלילה? סבור הייתי שנתפסתם, חיה רעה אכלתכם, טרף טרף ממוני. אלמלי אחרתם קצת, הייתם נתפסים ואף אני הייתי נתפס עמכם, גנבים ארורים!
אמרו לו:

אדונינו, מה נעשה? תעינו כל הלילה בתהו' לא־דרך. תעינו כל הלילה, עיר מושבנו לא מצאנו!

וספרו לו, היאך היה דרכם לילך והיאך היה דרכם לחזור; היאך היה האור מאיר והיאך היו הולכים לאורו. אור אחד היה בעיר והיו הולכים לאורו, הלילה הזה לא ראו את האור. חשכה עליהם העיר.
ויאמרו:

אור קורולבקה כבה!

נבאו ולא ידעו מה נבאו.

סבורים היו גוים אלו: האור הפשוט כבה; האור הגשמי, ברם למחר נודע, שנפטר רבי אשר־ברוך וכבה אור התורה בקורולבקה.
נבאו ולא ידעו מה נבאו.